

ЕТИКА, ЕСТЕТИКА, ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 174-316.628

DOI 10.35423/2078-8142.2019.1-2.10

Є. І. Мулярчук,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
e-mail: yevhen.mulyarchuk@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

ПОКЛИКАННЯ І ПРОФЕСІЯ В АСПЕКТІ ЕТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ

У статті досліджено співвідношення понять «покликання» і «професія» в мотиваційному аспекті. Доведено, що поняття «покликання» стосується передусім нематеріальної, етичної мотивації діяльності людини, має відношення до суб'єктивного переживання і розуміння сенсу існування. Натомість, професія пов'язана з продуктивною працею, соціальним статусом особистості. Однак, оскільки покликання завжди реалізується в якомусь полі діяльності людини, виявляється у певній сфері, суперечність, яка може бачитися у цих поняттях, є відносною. Проаналізовано смислові аспекти культурно-історичної генези та особливості сучасних тлумачень понять «професія» та «покликання», зокрема в англomовному просторі. На основі публікацій та власного прикладного дослідження підтверджено актуальність чинника покликання для формування мотивації до праці та професійного вибору сучасної молоді в Україні та поза її межами.

Ключові слова: покликання, професія, праця, самореалізація особистості, професійний вибір, етична мотивація.

Тема покликання належить до кола інтересів різних дисциплін. Філософія, педагогіка, соціологія та психологія досліджують цей феномен, спираючись на власні методи і відповідно до їх завдань. Філософія розглядає покликання як спосіб розуміння буття людини. Педагогіка вбачає у покликанні виховний ідеал, спосіб усвідомлення життєвої мети особистості. Соціологія аналізує покликання як один із чинників соціалізації і соціальної дії, її методи дають можливість визначати емпіричні індикатори таких феноменів у суспільній свідомості. Психологія розкриває покликання як елемент мотиваційної сфери особистості. Усе різноманіття можливих наукових підходів до дослідження теми покликання в умовах динамічних змін буття людини у плинному світі складно охопити.

У вирішенні прикладних дослідницьких завдань продуктивною є міждисциплінарна стратегія, яка у застосуванні до феномена покликання охоплює різні аспекти його виявлення та дає можливість уникати як редукції його сенсу до понять окремої предметної сфери, так і його містифікацій. Варто звернути увагу на те, що міждисциплінарний характер мали дослідження покликання у Макса Вебера. Німецький фахівець, творчість якого припадала на кінець XIX – початок XX століть, використовував у своїх студіях знання і методи з філософії, соціології, історії, політичної економії та інших галузей. Від часу написання ним праці «Протестантська етика і дух капіталізму» (нім. «Die protestantische Ethik und der «Geist» des Kapitalismus», 1905) та виголошення перед студентством у Мюнхені доповідей «Наука як покликання і професія» («Wissenschaft als Beruf», 1917) та «Політика як покликання і професія» («Politik als Beruf», 1919) [1, с. 644–735] тема покликання стала програмовою для гуманітарної освіти та увійшла до сфери наукового вивчення. Загалом, започатковані Вебером напрями досліджень та їх подальший розвиток являють собою неосяжне поле аналізу та дискусій. В Україні провідна роль у поширенні ідей та перекладі праць Вебера належала, зокрема, професору О. І. Погорілому (1940–2005).

У сучасних розвідках з теми покликання знаходимо зразки застосування різноманітної дослідницької методології, такої як кількісні та якісні методи збору емпіричних даних, спостереження та герменевтичний аналіз досвіду й індивідуальних свідчень, узагальнення та висновки щодо актуальних прикладних проблем. Аналіз та порівняння результатів таких досліджень є цінним у теоретичному та практичному сенсі, адже вони є джерелами знання про думки і досвід покликання людей з різних регіонів та сфер діяльності. Відзначимо, зокрема, публікації Д. Бігхема та С. Сміта, які вивчали мотивуючий чинник покликання у педагогічній професії; есеї про покликання Д. ВанУстина; популярне видання про покликання відомого фахівця з проблем освіти К. Робінсона; спостереження з досвіду покликання сучасних росіян, видані у книзі Н. Вікуліної. Статті та книги цих та інших авторів дають змогу розкрити в різних аспектах реальність покликання як предмета дослідження.

Звернемося передусім до визначень покликання, якими оперують згадані дослідники. Так, Бігхем та Сміт беруть за основу дефініцію Е. Колоззі та Л. Колоззі: «Покликання – це будь-яка кар'єра, не мотивована матеріальними чинниками, або це діяльність, спрямована на покращення суспільства, або ж це результат впливу на людину «вищої сили». За своєю суттю, це заняття, яке вимагає певної «жертви» від особистості» [8, с. 11]. Таке визначення спрямовує досліджувати покликання як особливу мотивацію людей у різних сферах активності: робота (кар'єра), суспільна діяльність, релігійне життя. Інше формулювання подаємо за книгою англо-американського фахівця К. Робінсона: «Покликання – це точка дотику природних здібностей та особистих вподобань. Точка гармонії інтелекту і таланту». Тут акцент зроблено саме на суб'єктивному переживанні і розумінні людиною власного існування (що вона може і чого бажає) та на пошуку нею своєї «стихії», місця у світі (чого вона потребує та як цього досягти). «Покликання має дві основні ознаки: *здібність* та *пристрасть* до яко-

їсь справи. – стверджує Робінсон. – Коли вони усвідомлені, на перший план виходять умови, які вможливають і роблять гармонійним життя людини у своїй стихії, – *стосунки і можливість*» [6, с. 21]. Ці визначення узгоджуються в тому, що вказують на покликання як спосіб людини досягнути і реалізувати мету власного існування. Е. Колоззі та Л. Колоззі вбачають цю мету радше в понадособистісному вимірі, в служінні ідеалам, а Робінсон виходить з думки про те, що первинним є відчуття внутрішньої гармонії людини, яке можливе лише у соціальному середовищі одностайних і колег та за умови рішучості й наполегливості людини в здійсненні справи її життя.

Загалом у прикладних дослідженнях покликання пов'язують з певною діяльністю людини, переважно професійною. Відповідно, його синонімами є слова «справа», «професія». Зрозуміло, що йдеться передусім про мотивацію особистості до її діяльності. Задаючи питання «за яким покликанням ви працюєте?», мають на увазі працю внутрішньо мотивовану, орієнтовану на моральний ідеал – працювати заради певної вищої мети, для понадособистісного, суспільного, етичного, релігійного блага. Однак також зрозуміло, що така діяльність може бути плідною, а відчуття блага повним лише тоді, коли у ній реалізуються таланти і бажання людини, відбувається її особистісний розвиток, що здійснюється переважно у праці, вписаній у професійну структуру суспільства.

У зв'язку з цим, варто проаналізувати зв'язок понять покликання та професії. Значення цих слів перетинаються в історії культури ще до того, як вони набули сучасного синонімічного звучання. М. Вебер відзначає, що німецькому терміну «Beruf» («покликання») як довгостроковій професійній діяльності в латинській мові відповідали «opus», «officium», «munus» і, нарешті, «professio». Останнє слово «ймовірно було пов'язане з публічно-правовими обов'язками, насамперед, з деклараціями про прибутки бюргерів, пізніше воно стало вживатися для позначення «вільних професій» у сучасному значенні слова» [2, с. 100]. Показовий у цьому сенсі вислів Цицерона «non intelligit quid profiteatur» Ве-

бер тлумачить у сенсі «він не розуміє, у чому його справжнє покликання», додаючи, що таке тлумачення професії в сенсі покликання «позбавлене усякого *релігійного* відтінку і вживається в цілком посейбічному значенні». Також з професійним покликанням пов'язується латинське слово «*ars*», «яке в епоху імперії означало «ремесло»» [2, с. 100].

З лінгвістичного погляду, збіг сенсів слів «покликання» і «професія» у різних мовах не випадковий. Німецьке слово «*Beruf*» у словниках безпосередньо перекладається як «професія, спеціальність, покликання», тобто означає і діяльність, і мотивацію до неї. В англomовному середовищі є слова-синоніми покликання, пов'язані з професією. Це «*vocation*» та «*calling*». «*Vocation*» походить від латинського інфінітива «*vocare*», кликати, що має у своїй основі іменник «*vox*», тобто голос. «*Calling*» є радше більш англійським та мирським відповідником початково латинського і релігійного за змістом слова «*vocation*». Вебер підкреслював, що «*vocatio*» у середньовічній латині означало покликання до святого життя, тоді як за часів Реформації у перекладах Біблії його заміщає «*calling*» у значенні «*trade*» – професії-покликання [2, с. 105, 106].

У сучасному вживанні значення цих термінів змінюються. «*Vocation*» застосовується і в релігійній, і в секулярній сферах, однак все ж зберігає сенс об'єктивного, понадособистісного, зовні вираженого явища. Натомість «*calling*» вказує на суб'єктивну, внутрішню достеменну істину людського існування. Так, американський дослідник Бігхем відзначає, що про чуття покликання англійською кажуть радше «*calling*», а на означення його професійної реалізації вживають слово «*vocation*». Тобто «*vocation*» – це кар'єра, яку здійснюють, маючи до неї покликання (*calling*) [7, с. 5]. Таке тлумачення, на нашу думку, виглядає доречним і в тому сенсі, що коли йдеться про поклик – «*call*», мають на увазі те особистісне переживання, яке не завжди зовні виявляється голо-сом – «*voice*».

Звісно, синонімічний ряд до слів «професія» та «покликання» може бути довший, наприклад: заняття – професія – покликання. В одній з американських книг на тему покликання знаходимо таке тлумачення з повсякденного слововжитку: «Заняття (occupation) – це те, що для сплати рахунків, професія (profession) дає статус, відповідний стандарт життя, а покликання (calling) стосується служіння ідеї, яка вас перевищує (transcends)» [9, с. 57]. Відмінності у розумінні цих понять індивідуальні, зумовлені світоглядними позиціями людей – релігійними, філософськими, естетичними, етичними.

Цікавою, однак, є думка про те, що поняття «робота» і «професія», з одного боку, та «покликання» – з іншого, стосуються різних сфер та способів життєвого вибору людини. Такий акцент робить Джеймс ВанУстин, називаючи їх «радикально різними підходами» до самовизначення людини [10, с. 65]. Вибір професії раціональний, його здійснюють з урахуванням переваг та недоліків роботи, він передбачає оцінку шансів на успіх у кар'єрі, орієнтований на схвалення спільноти. Вибір діяльності за покликанням спирається на особисті бажання, здібності і лише потім на визнання спільноти, яке стає критерієм розрізнення індивідуального захоплення та справжнього покликання, тобто запобігає помилковому його розумінню. Покликання створює частіше невігідне в сенсі статків становище, потребує подолання труднощів і утвердження у виборі на його користь. Тому покликання і професія «не займають одного поля гри, вкорінені у різному ґрунті», вважає ВанУстин [10, с. 67]. Це не означає, що людина не може реалізувати обидві потреби одночасно. Власне, як дотепно сказав про себе й сам згаданий автор, університетський професор за фахом та новеліст за покликанням, «я протяг (bootleg) власне покликання у свою професію» [10, с. 72]. Та все ж ВанУстин тримається розуміння покликання як особливої особистісної налаштованості, а професії як діяльності, в якій чинник покликання може мати місце або й бути відсутнім.

На підтвердження такої позиції американський автор наводить приклад зі сфери мистецького життя. Це думки видатного німецького поета Рільке з його «Листів до молодого поета». Цитуємо фрагмент у нашому перекладі з російськомовного академічного видання: «Дослідіть причину, яка спонукає Вас писати; з'ясуйте, чи вкорінена вона у найзаповітніших глибинах Вашого серця, зізнайтеся собі, чи стала б для Вас смертю відмова від писання. Перш за все – запитайте себе в найтихішу годину ночі: чи повинен я писати? Шукайте у собі глибокої відповіді. І якщо вона буде ствердною, якщо Ви маєте право відповісти на це важливе запитання просто й сильно: «Я повинен», тоді все Ваше життя Ви маєте створити наново, за законом цієї необхідності; Ваше життя – навіть у найменшу і байдужу його хвилину – має стати заповітним свідченням і знаком цієї творчої волі» [5, с. 327]. У цій цитаті відчутний настрій, життєве налаштування покликання, його завжди індивідуальний сенс.

У повсякденному існуванні люди розуміють мотиви і сенс власної діяльності по-різному, не завжди потребуючи поняття покликання. Але спілкування на цю тему зазвичай навертає їх на філософський лад, спонукає замислитися про сенс життя. Наведемо одне з таких свідчень із книги Н. Вікуліної, написаної на основі інтерв'ю про покликання з людьми різних професій. Стас, який назвав себе «мотиватором» за основною діяльністю, зауважує: «Покликання – це щось поза межами системи... часто неочевидне. (...) Покликання зовсім не пов'язане з роботою. Люди не для того існують, щоб працювати. Робота – це не мета життя. Роботу можливо використовувати для самореалізації, але сенс, покликання – поза її межами. У нас є чіткі потреби: їсти, пити, сплачувати рахунки, і з цим потрібно щось робити. В цьому сенсі вибір обмежений: можливо піти навчатися, можливо відразу працювати, можливо почати власний бізнес. І часто пошук покликання підміняється пошуком місця, куди піти вчитися, або роботи – тобто відповіді на запитання «ким стати». Проте, на думку Стаса,

«задавати питання «ким стати» – це ігнорувати запитання про те, ким ти вже є і ким ти завжди був. Звісно, всі ми змінюємося, зростаємо. Але є те, що можна назвати стрижнем, ядром особистості. А робота, професія – це інструмент» [3, с. 41–43].

У нашому власному дослідженні значення ідеї покликання у свідомості сучасної української молоді, яке охопило 105 учнів 10-х класів двох середніх шкіл м. Києва та 90 студентів 3-го курсу Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова і проводилося у квітні–травні 2016 р., ми, зокрема, вивчали, яким є зв'язок уявлень опитуваних про покликання та професію (докладніше про різні аспекти цього дослідження – в іншій нашій публікації [4]). Отже, покликання до якоїсь професії або справи у житті відчували 33% опитаних учнів, близько 13% або не розуміли, про що йдеться, або відповіли, що не мають покликання ні до чого у житті, решта 54% ще не визначилися щодо свого покликання. Однак, думаючи про майбутню професію, не менше половини учнів погоджувалися з тим, що її потрібно обирати за покликанням. Звісно, мотивація учнівської молоді до вибору професії переважно матеріальна: 70% орієнтовані перш за все на прибутки від майбутньої роботи, майже та сама кількість молоді думає про особистий розвиток, а ще 30% учнів зважають на соціальний престиж професії. Також для 30% головне в роботі – це можливість спілкуватися, бути в середовищі однодумців. Попри те на зміст роботи, а не її вигоди, орієнтовані теж близько 30% старшокласників, і також 30–35% розглядали роботу як можливість бути корисним для суспільства. Загалом, з цих відповідей зрозуміло, що для третини респондентів професія пов'язана з нематеріальною, етичною мотивацією. Але значна частина молоді природно не бачить суперечності між відчуттям покликання та можливістю його реалізувати у прибутковій діяльності.

Опитування студентів Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова виявило приблизно ті самі розподіли думок стосовно поєднання покликання і професії: 50% з опитуваних відповіли, що обирати професію потрібно за покликан-

ням, для 20% бажано, але необов'язково, щоб покликання і професія збігалися, 30% вважають, що покликання цілком можна реалізувати поза професійним заняттям. Не всі студенти цього ВНЗ були орієнтовані на роботу за педагогічним фахом – 40% категорично стверджували, що не мають наміру працювати педагогами. Однак цьому є просте пояснення – університет дає можливість здобувати освіту для непедагогічної роботи. Саме до вчительської чи педагогічної професії відчували покликання 25% студентів. Цікавими були відповіді на питання щодо мотивів їхнього вибору педагогічної професії. Для 60% студентів це емоційний вибір – їм подобається працювати та спілкуватися з дітьми та молоддю. Значно менший відсоток має «суспільно-громадянська» мотивація: 35% бажують виховувати майбутні покоління та близько 29% – бути корисними для суспільства. Саме «духовне» покликання служити добру, давати знання відчували 18%, а ще 17% перш за все приваблював предмет їхнього навчання та майбутнього викладання. Лише 3% виявляли релігійне покликання до того, щоб навчати. Відчуття покликання та вибір професії мають також інший, генетичний, зв'язок. У багатьох випадках – це вплив родини. Так, серед опитаних студентів педагогічного університету 44% мали педагогів у родині. І саме вихідцями з «вчительських» родин були 2/3 від усіх тих студентів, які декларували своє покликання до педагогічної професії. Таких, що змінили фах, який вже набули, заради педагогіки, виявилось лише 3%.

Спираючись на отримані дані, вважаємо, що ми емпірично довели зв'язок мотиву покликання та професійного вибору для суттєвої частини сучасних людей в Україні. Принаймні у Києві половина опитаних учнів та студентів вважають за необхідне обирати професію за покликанням. Третина виявляють альтруїстичну мотивацію і наміри служити суспільній користі та добру в майбутньої професії. Реальний вибір цих людей у подальшому житті може відрізнятись від заявлених думок, але в цілому ми ма-

емо підстави стверджувати, що покликання сприймається ними як мотивуючий чинник у життєвому та професійному виборі.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що, безперечно, потрібно відрізнати переживання покликання у свідомості людини і ту діяльність, взятую з формального боку, яку людина ототожнює з покликанням. Проте мотивація покликання завжди реалізується в якомусь полі діяльності людини, виявляється у певній сфері. Саме внутрішнє переживання поклику цілком може знайти вираження і здійснення у професійних заняттях людини. Отже, суперечність, яка може вбачатися у покликанні та професії, є відносною. Радше існує перетин цих понять за змістом, хоча можливий незбіг за обсягом того, що під них підпадає. Не завжди має місце гармонія між розумінням особистістю власного покликання та його реалізацією. Тому й існує смислове напруження самої теми покликання і спонування до її дослідження. У покликанні виявляється завжди щось більше, ніж те, що стає предметом пізнання та діяльності людини – щось, «що нас перевищує», трансцендує.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вебер М.* Избранные произведения. М. : Прогресс, 1990. 808 с.
2. *Вебер М.* Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілого. Київ : Основи, 1994. 261 с.
3. *Викулина Н.* Призвание: Как найти себя во взрослой жизни. М. : Альпина Пабlishер, 2016. 144 с.
4. *Мулярчук Є. І.* Покликання як мотивуючий чинник розвитку освіти в Україні // *Філософія освіти. Науковий часопис.* 1 (20). Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. С. 213–234.
5. *Рильке Р. М.* Новые стихотворения. Новых стихотворений вторая часть. М. : Наука, 1977. 556 с.
6. *Робинсон К.* Призвание. Как найти то, для чего вы созданы, и жить в своей стихии / пер. с англ. В. Кукушкиной. М. : Издательство «Манн, Иванов и Фербер», 2010. 304 с.

7. *Bigham J. T.* Role of Spirituality in Persons Choosing a Career in Education : Calling as a Motivating Factor. A Dissertation, Liberty University, USA, 2008. 103 p.
8. *Bigham J. T., Smith S. J.* Called to Teach: Interpreting the Phenomenon of Calling as a Motivating Factor. *Life@School*. 2008. Volume 7, ?mber 1, Fall issue. Faculty Publications and Presentations. Paper 99. P. 9–12.
9. *Pauley J.* Your Life Calling: Reimagining the Rest of Your Life, New York : Simon & Schuster. 2014. 272 p.
10. *VanOosting J.* And the flesh became word: reflections theological and aesthetic. New York, 2005. 182 p.

REFERENCES

1. Weber, M. (1990). *Selected works*. Moscow: Progress. [In Russian].
2. Weber, M. (1994). *The Protestant Ethics and the spirit of capitalism*. (O. Pohorilyi, Trans.). Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
3. Vikulina, N. (2016). *Calling: How to find oneself in the adult life*. Moscow: Alpina Publisher. [In Russian].
4. Muliarchuk, Y. (2017). Calling as a Motivating Factor of the Development of Education in Ukraine. *Filosofiya osvity. Naukovyy chasopys (Philosophy of Education: Research Journal)*, 1(20), 213-234. [In Ukrainian].
5. Rilke, R.M. (1977). *New verses. The second part of new verses*. Moscow: Nauka. [In Russian].
6. Robinson, K. (2010). *Calling. How to find what you are created for and to live in your own* (V. Kukushkina, Trans.). Moscow: Mann, Ivanov and Ferber. [In Russian].
7. Bigham, J. T. (2008). *Role of Spirituality in Persons Choosing a Career in Education: Calling as a Motivating Factor*. (Doctoral dissertation). Liberty University, USA.
8. Bigham, J. T., & Smith, S. J. (2008). Called to Teach: Interpreting the Phenomenon of Calling as a Motivating Factor. *Life@School*, Vol. 7, number 1, (pp. 9-12). Fall issue. Faculty Publications and Presentations. Paper 99.
9. Pauley, J. (2014). *Your Life Calling: Reimagining the Rest of Your Life*. New York: Simon & Schuster.

10. VanOosting, J. (2005). *And the flesh became word: reflections theological and aesthetic*. New York.

Yevhen Muliarchuk

*Candidate of Philosophical Sciences (Ph. D.), Senior Researcher,
H. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine
e-mail: yevhen.mulyarchuk@gmail.com*

Calling and Profession in the Aspect of Ethical Motivation

Abstract

In the article is analyzed the correlation between the concepts of calling and profession in the motivational aspect. It is proved that the notion of calling is related above all to the ethical motivation of a person and not linked to monetary gain. Calling is connected with personal experience and understanding of the meaning of life, whereas profession is related to the productive work and social status of a personality. However, as far as calling is always realized in some field of human activity, appears in a certain realm, the contradiction, which could be seen in these concepts is rather relative. The semantic aspects of cultural and historic genesis of the notions of calling and profession are researched as well as the characteristic features of their contemporary understanding, particularly in the English speaking areas. On the basis of the publications and own applied research proved the actuality of calling as a motivational factor for work and professional choice of the contemporary youth in Ukraine and abroad.

Keywords: *calling, profession, work, self-actualization of personality, career choice, ethical motivation.*

Евгений Мулярчук

кандидат философских наук, старший научный сотрудник,
Институт философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины
e-mail: yevhen.mulyarchuk@gmail.com

Призвание и профессия в аспекте этической мотивации

Аннотация

В статье исследовано соотношение понятий «призвание» и «профессия» в мотивационном аспекте. Доказано, что понятие «призвание» касается прежде всего нематериальной, этической мотивации деятельности человека, имеет отношение к субъективному переживанию и пониманию смысла существования. В то же время профессия связана с производительным трудом, социальным статусом личности. Однако, поскольку призвание всегда реализуется в каком-то поле деятельности человека, оказывается в определенной сфере, противоречие, которое может просматриваться в этих понятиях, является относительным. Проанализированы смысловые аспекты культурно-исторического генезиса и особенности современных толкований понятий «профессия» и «призвание», в частности в англоязычном пространстве. На основе публикаций и собственного прикладного исследования подтверждена актуальность фактора призвания для формирования мотивации к труду и профессиональному выбору современной молодежи в Украине и за ее пределами.

Ключевые слова: призвание, профессия, работа, самореализация личности, профессиональный выбор, этическая мотивация.